

INVENTARI DE LES CONSTRUCCIONS DE PEDRA SECA (I ALTRES ELEMENTS) DEL PASSAT AGRÍCOLA DEL TURÓ DE L'ESCLETXA

Joan M. Vives i Teixidó

Resum

Al turó de l'Escletxa, entre el Bages i Vallès Occidental, s'han inventariat 100 construccions i s'han determinat les seves característiques. Amb aquestes dades es pretén determinar la tipologia de les construccions d'aquest sector.

Motivació

Des que em vaig interessar per les barraques i construccions de pedra seca (i en general, pel patrimoni rural), sempre he sentit l'expressió que per estimar les coses s'han de fer conèixer.

Sempre he pensat que fer catàlegs a nivell municipal, si bé donen molta informació, obliden que els termes municipals són força capriciosos i, generalment, no segueixen o ho fan ben poc, cap limitació geogràfica. Per tant vaig trobar que aquest sector, amb centre al turó de l'Escletxa, quedava prou delimitat, encara que sigui per mitjans artificials, i pertanyent a dos municipis (Rellinars i Castellbell i el Vilar) i comarques diferents (Vallès Occidental i Bages)..

El treball pretén ser un estudi, gairebé exhaustiu, d'aquest sector concret del sud de la comarca de Bages amb limitacions, pel que fa a la toponímia local. No obstant això sóc ben conscient que el treball no és definitiu; hi ha, de ben segur, més construccions amagades per la vegetació.

Situació

El turó de l'Escletxa està situat al terme municipal de Castellbell i el Vilar; té una altura de 447 m i és el punt central del sector seleccionat. Aquest turó és el punt culminant d'una carena suau que ve a ser una de les darreres del massís de Sant Llorenç del Munt. Vist des del sud, forma una allargada faixa rocosa amb l'extrem acabat en punxa. En aquest sector sud el pendent és més abrupte que al nord i els torrents són pocs i de petit recorregut. En canvi, a la banda nord, les valls són allargades i els pendents més suaus.

Aquest sector ha patit molts incendis forestals i la vegetació arbòria és reduïda a pi blanc i alguns sectors d'alzines. La resta està colonitzat per matolls (romaní, gatosa, farigola, llentiscle, càdec,...).

El sector seleccionat ocupa part dels termes municipals de Castellbell i el Vilar (Bages) i Rellinars (Vallès Occidental). La superfície estudiada és de 4,92 km²; un 70 % d'aquesta superfície pertany a Castellbell i el Vilar.

Al nord, el sector està limitat per la carretera B-122 i la riera de Rellinars; a l'est hi ha la urbanització "El Planet"; al sud, la urbanització "La Farinera", la via del tren Barcelona-Lleida i l'autopista C-16, que també conforma el límit per l'oest.

Aquests límits, alguns geogràfics i d'altres artificials, ens determinen un sector gairebé despoblat; només, Can Robert, al centre del massís, és habitada. La resta de cases estan en ruïnes.

Treball de camp:

El treball de camp es va iniciar el desembre de 2011 i es va donar per acabat el febrer de 2015.

CARACTERÍSTIQUES DE LES CONSTRUCCIONS DE PEDRA SECA DEL TURÓ DE L'ESCLETXA

Més que de barraques, hauríem de parlar de construccions que podien servir d'aixopluc, perquè s'han catalogat unes quantes balmes obrades. Per tant, quan parlem de barraques, ho fem en sentit ampli i incloem totes les construccions.

S'han trobat un total de 100 construccions, però en el moment d'escriure aquestes línies sóc conscient que hi ha més construccions, però estan molt amagades per la vegetació.

Orientació de les barraques:

La majoria de barraques, en número absolut, estan orientades al sud (30%). La situació predominant és la que va del sud-est a l'oest (87%).

No obstant això, sembla que l'orientació de la barraca té més relació amb la ubicació de la construcció en el terreny; per exemple, les barraques que hi ha al vessant sud de la carena tenen, en una gran proporció, l'orientació sud.

S'han comptabilitzat les barraques que malgrat estar ensorrades es pot determinar la situació de l'obertura.

Planta de les barraques:

La majoria de les barraques tenen la planta circular (60%) i la segueix la planta rectangular (24%). Per tant representen gairebé la totalitat de les barraques localitzades.

Només s'ha localitzat una barraca doble, que té una estança de planta circular i l'altra de planta quadrada que, segurament, era per a l'animal.

Cal esmentar també el cas de la barraca de planta irregular que té un forn en el seu interior; l'entrada al forn es fa per la barraca.

Estat de les barraques:

De les barraques que s'han identificat hi ha un 23% de barraques ensorrades. La resta presenta diversos estats de conservació. Un 17% de les barraques no tenen sostre, però conserven la forma; en un altre 3% el problema és que els hi manca la pedra central i això provocarà, més tard o més d'hora, la caiguda del sostre.

Un 57% de les construccions podríem dir que estan en bones condicions, però hi ha un 12% que tenen algun problema que afectarà a la seva estructura. Així, podem concloure que hi ha un 45% de les construccions en bon estat. Malgrat això, cal tenir en compte que les circumstàncies meteorològiques i la manca de conservació pot fer baixar, molt ràpidament, aquest percentatge.

Situació de les barraques:

S'han definit tres ubicacions per a les construccions: vessant, carena i coma.

Les que es defineixen com a “vessant”, són aquelles que dominen un sector petit, una petita vall, on hi havia camps. Normalment estan situades en un costat de la vall o en la part alta. Aquesta situació és dona en el 60% de les barraques.

Les barraques denominades com a “coma” són aquelles que estan en una vall. Aquesta situació representa el 24%. Finalment les barraques de “carena”, que són aquelles que estan en el fil d'una carena o elevades en relació al terreny de l'entorn, només representen el 16%.

Tipologia de les barraques:

Les barraques aèries aïllades representen el 57% de les construccions localitzades. Les barraques adossades al marge, representen el 38%. Només hi ha una construcció terrera margera i 4 aprofitament de balmes o grans rocs.

Característiques constructives de les barraques

Superfície:

La barraca més gran arriba als 15 m² de superfície. Era una barraca que tenia bigues de fusta i, probablement, teula; per tant ha de ser una de les més contemporànies. Hi ha també una barraca de planta quadrada que supera els 10 m². Hi ha 5 barraques de planta circular que superen els 5 m² de superfície.

Si fem una mitjana ponderada el resultat és una superfície de 3,5 m². Segons això, les barraques de planta rectangular i quadrada tindrien una superfície superior a la mitjana i les de planta circular, es quedarien, una mica per sota.

Llinda:

Hi ha 78 barraques que tenen llinda. Només hi un 3,6% de les construccions que no fan servir la llinda plana (una és de fusta). En la resta només trobem llinda plana, però amb petites diferències.

Així tenim que 62 barraques són de llinda plana (79,4%); a més, 9 barraques tenen un forat a la llinda, segurament per descarregar pes (11,5%); dues barraques tenen, a més a més, les pedres de la llinda, per la part interior de la barraca, formant un angle; i dues

altres barraques, no tenen forat al damunt de la llinda, però tenen l'angle en les pedres interiors.

Altura interior:

Si fem la mitjana ponderada de l'altura interior de les construccions que tenen sostre, resulta que és de gairebé 2 m. Si tenim en compte la poca quantitat de construccions de planta irregular (que són bàsicament les balmes) i les de planta quadrada, trobem que les barraques de planta circular són tan altes com les de planta quadrada.

Si ho comparem amb les barraques de planta rectangular, resulta que aquestes són més baixes que les de planta circular. Cal destacar que hi ha una barraca de planta circular que arriba als 3 m i una altra que en fa 2,95.

Altura de la porta:

L'altura mitjana de les portes de les construccions és d'1,22 m. Les barraques de planta circular tenen l'entrada més alta.

Hi ha entrades que són d'un metre o menys en les dues tipologies de plantes (circular i rectangular). L'entrada més baixa la trobem en una barraca rectangular amb només 55 cm i la més alta és en una barraca de planta circular i en una de rectangular, 1,60 m; no obstant això la construcció de planta rectangular ja estava feta amb un criteri més contemporani i amb la teulada a una vessant.

Amplada de la porta:

En 88 de les construccions s'ha pogut prendre la dada de l'amplada de la porta. Una primera característica a destacar és la forma "d'embut" que presenten un 60% de les construccions.

Aquesta forma "d'embut" vol dir que la porta és més ampla de la part exterior i es fa més estreta a la part interior de la construcció. Aquesta característica es dona en el 85% de les barraques de planta circular. També es dona en el 75% de les barraques de planta irregular, en el 50% de les barraques de planta quadrada (aquests percentatges són poc significatius perquè només n'hi ha 4 de planta irregular i 2 de planta quadrada) i en el 13% de les barraques de planta rectangular.

La relació entre l'amplada exterior i la interior és d'1,31. Hi ha obertures amb un índex d'1,71 i 1,75; en aquest casos, la forma d'embut és molt evident. L'obertura exterior més freqüent està entre els 60 i 70 cm i la interior és entre 40 i 50 cm. L'amplada mitjana de les portes que no tenen forma d'embut és de 63,3 cm.

Gruix de les parets:

El gruix de les parets el mesurem a la porta. Un 83% de les construccions tenen un gruix de les parets que oscil·la entre els 50 i 70 cm. Hi ha una construcció que té una paret que arriba gairebé al metre de gruix i en l'extrem oposat tenim una paret de 25 cm.

També cal destacar dues construccions que tenen diferents gruixos de les parets; les mides són molt diferents atès que hi ha uns 20 cm de diferència entre un costat i l'altre de la porta. Curiosament les mesures són força semblants en els dos casos: 73/55 cm i 75/50 cm.

Tipus de pedra:

És evident que la pedra que es va fer servir per a la construcció de les barraques estava determinada per les característiques geològiques de la zona. En el terreny d'estudi, la dominància és per al gres, ja sigui clar o vermellós, el conglomerat i la roca calcària.

De fet, un 89% de les barraques fan servir el gres, únicament o combinat amb altres tipus de roques.

Les barraques construïdes només amb gres representen el 56% i les que són construïdes amb conglomerat són el 7%. La resta són combinacions dels diferents tipus de roques.

Altres elements interns i externs:

De les 100 construccions catalogades, n'hi ha 30 de les quals no es pot apreciar res perquè estan ensorrades, són balmes, o senzillament no tenen cap element addicional.

De la resta, hi ha 41 barraques (58%) en les quals es pot veure, en més o menys bon estat de conservació, el voladís. El caramull es veu en 13 barraques (18%), però cal tenir en compte que aquest element és difícil de conservar. Com a un altre element extern de les barraques podem considerar el tancat que hi ha adossat a una barraca i que devia servir per tancar l'animal (només hi ha una barraca).

En quant als elements interns trobem dues barraques amb un banc a l'interior. En 5 barraques podem veure llar de foc (amb sortida de fums evident o no) i altres 3 barraques ens trobem que en el centre del sostre hi ha una obertura que podia servir per sortida de fums.

En 40 barraques (57%) hi ha finestres; normalment només n'hi ha una, però hi ha 6 barraques que tenen dues finestres i una barraca que té tres finestres.

En 53 barraques (75%) hi ha alguna fornícula a les parets. Aquí hi ha una gran diversitat de combinacions. Així tenim, amb un sol element, 18 barraques amb una fornícula (33%) i 5 barraques amb un cocó (9%). Amb un conjunt de cocó i fornícula (un a sobre l'altre) hi ha 14 barraques (26%). La resta de barraques (30%) ja presenten més de dos d'aquests elements.

Inscripcions i dates:

Només s'han localitzat inscripcions en 5 de les construccions catalogades que abasten un període de gairebé 200 anys. Això no vol dir que no n'hi hagin més, però moltes vegades, les inscripcions costen de veure si no són a la llinda.

En una de les balmes obrades hi ha la data de 1821. En una barraca hi ha la data de 1892. En una altra barraca hi ha unes inscripcions amb carbonet, força intel·ligibles

on sembla haver-hi la data de 1907 i 1939. La inscripció més curiosa és en una llosa i fa referència de l'arribada a la Lluna a l'any 1969.

En una barraca hi ha una gran concentració de dates escrites en la paret. La més antiga és de 1771, però també hi ha 1796, 1800, 1801 i 1979. Algunes dates es repeteixen i d'altres semblen inacabades. També es pot identificar la lletra "A".

CONCLUSIONS

Com a resultat final de la recerca es pot afirmar que la tipologia més abundant són les barraques de planta circular, seguides de la planta rectangular amb una orientació de la porta des del sud a l'oest. La superfície de les barraques està entre els 3 i 3,5 m² i l'altura interior arriba als dos metres. El gruix de les parets és de 70 cm i construïdes amb gres.

No obstant això i vistes les dues tipologies dominants, és evident que hi ha barraques que han de ser força més antigues que altres. En les de planta circular es distingeixen unes barraques molt rústegues i altres més treballades. No obstant això, la manca de datació no ens permet fer cap afirmació.

En canvi sí que en les barraques rectangulars s'ha trobat una tipologia molt freqüent. Es tracta de barraques amb una altura interior molt baixa i una porta de dimensions reduïdes. Curiosament estan situades en els llocs que semblen menys apropiats per al conreu. Com a mínim en aquestes barraques s'han trobat dates; una té la data de 1771 i l'altra la de 1892, la qual cosa tampoc ens permet afirmar res.

Una cosa que sorprèn és la poca presència de barraques amb una part destinada a l'animal. Només se n'han trobat dues. Una d'aquestes barraques, és per a mi, una obra d'art.

Entre les barraques de planta circular n'hi ha algunes que destaquen per les seves dimensions. Cal remarcar alguna llinda de grans dimensions i alguna barraca de grans blocs. Altres barraques són interessants per altres característiques: el caramull, per la seva construcció acurada o pels contraforts. Un cas ben poc freqüent és l'aprofitament d'un forn, situat en la part interior de la barraca.

Aquest sector a l'entorn del turó de l'Escletxa ens mostra una evident deixadesa del patrimoni rural, l'abandó del territori i, evidentment també, del patrimoni rural. Caldria aprendre a valorar aquestes construccions i fer veure a les noves generacions la forma de viure dels seus avantpassats que ens han deixat moltes mostres del seu treball diari.

Aquesta recerca vol ser una humil contribució al seu coneixement.

Bibliografia:

VIVES TEIXIDÓ, J. M; Inventari de les construccions de pedra seca (i altres elements) del passat agrícola del turó de l'Escletxa. Madrid: Bubok Publishing, SL, 2014 ISBN: 978-84-686-6342-5 (paper); 978-84-686-6343-2 (digital)